

СОЦІАЛЬНІ ОСНОВИ ДИЗАЙНУ АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

© Шебек Н.М., 2014

Розглянуто засади систематизації учасників середовищної діяльності. Їх утворюють принципи обмеженої різноманітності, розподілу ролей, розгалуження пріоритетів і кооперації окремих типів осіб, що взаємодіють з відповідними типами архітектурного середовища.

Ключові слова: архітектурне середовище, суб'єкт середовищної діяльності.

The principles of systematization of participants of environmental activity are considered in the article. There are principles of a limited diversity of roles, branching priorities and cooperation of certain types of people that interact with corresponding types of architectural environment.

Key words: architectural environment, participant of environmental activity.

Постановка проблеми

У професійній пов'язується діяльність у сфері дизайну архітектурного середовища свідомості з “проектуванням комплексних середовищних архітектурних об'єктів з позицій максимально широкого охоплення взаємовідносин людини з природою, з предметно-просторовим і соціально-культурним оточенням з метою створення достатньо великих елементів гармонізованого середовища, для якого характерна не лише формальна цілісність, але й здатність образно виражати сенс і характер способу життя” [3, с. 26]. Разом з тим, саме соціальна спрямованість проектної діяльності належить до найменш досліджених проблем сучасної архітектурно-містобудівної науки, де постать людини з її складним внутрішнім світом часто затьмарюється натовпом аморфного і безликого “населення”. Надзвичайно актуальна сьогодні потреба в гуманізації навколишнього світу примушує архітекторів-дизайнерів повернутися обличчям до людини і шукати нові способи урахування індивідуальних особливостей усіх представників соціуму, ґрунтуючись на досягненнях філософів-утопістів, майстрів сучасної архітектури, соціологів і психологів.

Виклад основного матеріалу

Одним із важливих кроків до поставленої мети може стати теоретичне обґрунтування засад систематизації осіб, що утворюють цільову аудиторію архітектурно-дизайнерської середовищної діяльності. До них пропонується віднести принципи обмеженої різноманітності, розподілу ролей, розгалуження пріоритетів і кооперації окремих типів осіб, що вступають у взаємодію з відповідними типами архітектурного середовища [7].

Принцип обмеженої різноманітності суб'єктів середовищної діяльності встановлює необхідну і достатню кількість типів осіб, які вичерпно репрезентують основні напрями взаємодії людини з архітектурним середовищем. Він також визначає методологічні основи типологізації суб'єктів середовищної діяльності.

Характер взаємовідносин між людиною і архітектурним середовищем визначається психологічними властивостями особи і тією роллю, яку вона виконує в процесі взаємодії з оточенням. До психологічних властивостей особи належать біологічні (вік, стать, темперамент) та індивідуальні (пам'ять, сприйняття, відчуття, мислення, здібності) особливості, соціальний досвід (знання, навички, уміння, звички), спрямованість особи (тяжіння, бажання, інтереси, схильності, ідеали, погляди, переконання людини, її світогляд, особливості характеру, самооцінки) [6].

З метою систематизації знань про суб'єктів середовищної діяльності у цьому дослідженні використано дані соціоніки – науки, що вивчає процес обміну інформацією між людиною і зовнішнім світом. В межах цієї науки розроблено типологію людей за характером інформаційного метаболізму – сталим способом обміну інформаційними сигналами особистості з оточенням [1]. Тип інформаційного метаболізму визначає пропорції між основними функціями психіки людини. Він лишається незмінним від народження до смерті, хоча окремі його аспекти проявляються по-різному залежно від конкретних обставин життя особистості і набутого нею досвіду. Тип інформаційного метаболізму визначається деякими психологічними властивостями особи (схильностями, здібностями, смаками, інтересами, формами активності, цілеспрямованістю і мотивацією поведінки, відношеннями з іншими членами соціуму) і певною мірою впливає на характер діяльності людини, яка виконує ту чи іншу роль (займає пасивну чи активну життєву позицію).

На особливості взаємодії особи з оточенням вказує комбінація елементів чотирьох пар взаємовиключних ознак: логіка – етика, сенсорика – інтуїція, раціональність – ірраціональність, екстраверсія – інтроверсія. За певними правилами поєднання чотирьох елементів (по одному з кожної пари ознак) отримують 16 типів інформаційного метаболізму, кожний з яких сполучає в собі два з восьми соціанічних аспектів: ділову логіку (■), структурну логіку (□), інтуїцію можливостей (▲), інтуїцію часу (△), етику емоцій (■), етику стосунків (□), вольову сенсоріку (●), сенсоріку відчуттів (○) [2].

Грунтуючись на даних соціоніки, можна описати шістнадцять типів суб'єктів середовищної діяльності, які відрізнятимуться між собою за способом взаємодії з оточенням (■) і спроможністю вловлювати приховані взаємозв'язки між елементами дійсності (□); за здатністю бачити перспективність явищ (▲) і відчувати послідовність подій у довкіллі (△); за емоційними реакціями на елементи оточення (■) і за відношенням до стосунків між людьми (□); за характером сприйняття зовнішніх ознак речовинних елементів оточення (●) і власного самопочуття серед них (○).

Правила типологізації суб'єктів середовищної діяльності, застосовані в цьому дослідженні, загалом відповідають методологічним основам визначення способів взаємодії людини зі світом, сформованим у межах соціоніки. Отже, характеристика типів суб'єктів середовищної діяльності не повинна суперечити опису відповідних соціанічних типів особистості. Передбачається, що вона конкретизуватиме опис кожного типу з позицій його взаємовідносин саме з архітектурним середовищем. Застосування соціанічних спостережень в архітектурно-містобудівній науці дасть змогу відтворити взаємозалежність між типом суб'єкта середовищної діяльності та типом архітектурного середовища, яке якнайповніше відповідатиме його потребам і очікуванням, бажанням і можливостям. Своєю чергою, дослідження зазначеної взаємозалежності створить передумови для визначення найістотніших ознак, відповідність яким дозволить вважати саме таке штучне довкілля гармонічним з погляду осіб, на яких воно розраховано.

Принцип розподілу ролей суб'єктів середовищної діяльності визначає способи взаємодії осіб з архітектурним середовищем. Він оснований на можливості виділення перманентних (незалежних від обставин) і ситуативних (залежних від обставин) мотивів середовищної діяльності. Цей принцип полягає у тому, що характер активності людини чи групи осіб відносно оточення лише частково визначається вродженими рисами їх характеру, але більшою мірою залежить від тієї ролі, яку у той чи інший проміжок часу вони виконують. Ролі, які виконує суб'єкт середовищної діяльності, можуть бути поділені на дві категорії. Характерною особливістю першої з них є споживання штучного оточення. Визначальною ознакою другої є професійна діяльність, спрямована на дослідження архітектурного середовища, проектування окремих середовищних утворень, прогнозування характеру їх розвитку і управління процесами життєдіяльності урбанізованого оточення.

Споживання архітектурного середовища безпосередньо пов'язане з більше або менше усвідомленим реагуванням на інформацію, яка надійшла до людини з оточення. Науково-дослідницька діяльність полягає в накопиченні і систематизації знань про речовинно-просторові об'єкти архітектурного середовища, фізичні і соціокультурні процеси та явища, що в ньому розгортаються; у виявленні закономірностей цих процесів і явищ; у створенні теорій, які пояснюють причини ситуацій, що склалися, і прогнозують тенденції їх зміни у майбутньому. Проектна діяльність спрямована на творчий пошук конкретних способів реорганізації

архітектурного середовища, а проектно-прогнозна пов'язана з оцінкою тих наслідків, до яких призведе впровадження у життя конкретних проектних пропозицій. Нарешті, управлінська діяльність пов'язана з практичною реалізацією заходів, запропонованих науковцями, і має на меті координування інтересів, цілей, завдань і взаємодій всіх зацікавлених осіб.

Принципова відмінність між споживанням і організацією архітектурного середовища зумовлює створення, так би мовити, подвійної типології суб'єктів середовищної діяльності. Разом з тим, в її основу мають бути покладені сталі закономірності сприйняття дійсності, що не залежать від ролі, яку в той чи інший період свого життя виконує кожний суб'єкт середовищної діяльності. В цьому дослідженні було виділено такі типи суб'єктів середовищної діяльності: "гедоніст", "контролер", "перцепціоніст", "патетик", "містик", "місіонер", "медіатор", "авангардист", "фантазер", "традиціоналіст", "інтерпретатор", "утопіст", "упорядник", "аналітик", "спостерігач". Назви, обрані для позначення типів, покликані не тільки виразити ставлення індивіду до архітектурного середовища, але й відобразити характер його взаємодії з іншими людьми та з елементами штучного довкілля.

Запропонований спосіб типологізації суб'єктів середовищної діяльності має практичну цінність, адже, з одного боку, він дасть змогу систематизувати типові риси потенційних замовників середовищних утворень, а з іншого боку, допоможе скласти типологію фахівців, здатних краще за інших вирішувати певні типи науково-дослідних, проектно-прогнозних і управлінських задач, пов'язаних з формуванням і удосконаленням архітектурного середовища. Це може дати відчутний економічний і соціальний ефект. По-перше, за рахунок свідомого вибору фахівцем лише того типу професійних завдань, до вирішення яких він має природну схильність. По-друге, завдяки плідній співпраці однодумців у цілеспрямовано підібраній команді фахівців.

Принцип розгалуження пріоритетів суб'єктів середовищної діяльності визначає характер взаємодії осіб з архітектурним середовищем. Він фіксує зміну напрямів концентрації уваги на довкіллі залежно від рівня творчої активності індивіда. Дія принципу розгалуження пріоритетів проявляється у тому, що на рівні безпосередньої взаємодії індивіда з оточенням суб'єкти середовищної діяльності віддають перевагу тим типам довкілля, які більшою мірою відповідають внутрішнім проявам їх натури. Коли ж справа стосується їх власної самореалізації шляхом внесення певних змін в існуюче оточення, вони намагаються привнести в архітектурне середовище ознаки іншого типу. При цьому привертають увагу дві обставини. По-перше, ця закономірність рівною мірою стосується представників різних типів суб'єктів середовищної діяльності. По-друге, вибір типу архітектурного середовища, пріоритетного для індивіда, що проявляє творчу активність, не є випадковим, отже, може бути прогнозованим.

Принцип розгалуження пріоритетів суб'єктів середовищної діяльності ґрунтується на соціонічних уявленнях про особливості обміну інформацією між людиною і світом. Кожному типу особистості властиві пріоритетні канали прийому і продукування інформації. Канал прийому інформації визначається програмною (базовою) функцією психіки (в соціонічній моделі вона на першому місці). Він забезпечує людину об'єктивною інформацією про оточення і визначає домінуючу програму дій людини. Канал продукування інформації визначається творчою функцією психіки (в соціонічній моделі вона на другому місці). Він містить інформацію про те, яким має бути відповідний аспект світу згідно з уявленнями індивіда, і визначає інструмент реалізації програмної функції [1].

Залежно від міри творчої ініціативи суб'єкта середовищної діяльності взаємовідносини людини з архітектурним середовищем можуть бути охарактеризовані як активні і пасивні. Тобто, життєва позиція виконавця кожної ролі отримує відповідне забарвлення. На рівні споживання штучного довкілля пасивна позиція характеризується пізнанням оточення та пристосуванням власного життя до наявних умов, тоді як активна позиція пов'язана з творчою діяльністю, спрямованою на адаптацію цих умов до власних потреб. Пасивна позиція дослідника штучного довкілля проявляється у спостереженні за оточенням, реєстрації його визначальних властивостей і узагальненні отриманих результатів. Активна позиція спонукає науковця до виявлення причин і прогнозування наслідків явищ, що відбуваються в архітектурному середовищі, а також до розроблення і перевірки результативності способів взаємодії людини з оточенням. Пасивна з погляду творчості управлінська діяльність полягає у застосуванні науково обґрунтованих

рекомендацій при організації процесів життєдіяльності архітектурного середовища. Натомість активна позиція сприяє творчому відношенню до обрання місць, часу та характеру впливу суспільства на оточення з метою досягнення очікуваного результату. На рівні розробки проекту штучного довкілля пасивна позиція архітектора проявляється в ознайомленні з ситуацією, яка зумовила необхідність внесення змін в існуюче архітектурне середовище. Активна позиція пов'язана з розробленням пропозицій щодо трансформації оточення і прогнозування наслідків запропонованих заходів.

Принцип розгалуження пріоритетів суб'єктів середовищної діяльності допомагає пояснити очевидну невідповідність між концепціями, які впроваджують у свої проекти провідні архітектори сучасності, і тим середовищем, яке вони обирають для власної життєдіяльності. Так, наприклад, Р. Бофілл у проектах житлових комплексів послідовно формує архітектурне середовище, яке може бути віднесене до категорії "канонічне". Проте на колишньому цементному заводі, який він перетворив на місце власного проживання і роботи, створене архітектурне середовище "евристичного" типу.

Принцип кооперації окремих типів суб'єктів середовищної діяльності виходить з розуміння соціальної природи людини. Він визначає правила поєднання окремих суб'єктів середовищної діяльності у чотири різновиди соціальних груп і проголошує необхідність створення відповідних середовищних систем для ефективної організації життєдіяльності виділених спільнот.

Для кожної особи мають бути створені умови життєдіяльності, що найбільш повно враховують її можливості, потреби, уподобання та уявлення. Разом з тим, архітектурне середовище покликане певним чином регулювати відносини між членами суспільства. З одного боку, воно повинне забезпечувати можливість безперешкодної взаємодії тих соціальних груп, що прагнуть одна до однієї. З іншого боку, штучне оточення може зменшити вірогідність контактів, яких представники кожної з соціальних груп намагаються уникати. Такий підхід до формування поселень, крім удосконалення штучного довкілля, сприятиме зміцненню добросусідських відносин і послабленню соціального протистояння в соціумі.

На ефективність організації суспільства за принципом підтримання схильності його представників до певних видів діяльності вказували ще Г. С. Сковорода (концепція "сродної праці") і Ш. Фур'є (концепція "природовідповідної праці"). Відповідно до поглядів українського філософа Г. С. Сковороди, кожна людина в житті має займатися тими видами діяльності, до яких має природну схильність [5]. Французький філософ Ш. Фур'є був переконаний у тому, що суспільство зацікавлене в самореалізації кожного його члена – при вільному прояві здібностей одна особистість доповнюється іншою, що є основою щастя всіх разом і кожного окремо [4]. Механізми встановлення досконалих відносин між різними типами представників суспільства вивчено в межах соціоніки. Тому в основу принципу кооперації покладено закономірності інтертипних відносин, дослідження яких ініціювала А. Аугустинавічюте, і закон змінюваності квадрантів, сформульований О. В. Букаловим і В. В. Гуленко [1, 2].

Згідно зі спостереженнями А. Аугустинавічюте, взаємовідносини між членами соціуму визначаються мірою подібності чи відмінності у способах взаємообміну інформацією між ними і оточенням. При цьому можна виявити найкомфортніші дуальні відносини, які виникають між двома особистостями, здатними краще за інших розуміти одна одну, доповнювати свого партнера і, як наслідок, найефективніше співпрацювати. Наступний за рівнем комфортності вид стосунків пов'язує дві пари особистостей з дуальними відносинами, якщо представники однієї пари активують або віддзеркалюють один одного. Так представники соціуму об'єднуються в квадри – найзгуртованіші соціальні групи однодумців [1].

Закон змінюваності квадрантів пов'язує процеси трансформації суспільства від зародження ідеї до її остаточної реалізації з послідовним лідуванням відповідних соціальних угруповань [2]. Відповідно до цього закону представники квадри α висловлюють ідею нового способу організації суспільства і розвивають її до рівня концепції. Їх наступники з квадри β починають втілювати в життя ідею квадри α , пристосовуючи її до існуючих умов. Внаслідок цього первинний задум зазнає неминучого спотворення і спрощення. Їм на зміну приходить квадри γ , представники якої виступають з критикою зробленого, звертаються до першої ідеї і продовжують її реалізацію з виправленням помилок і повним урахуванням реалій. Нарешті, представники квадри δ доводять

ідею до рівня досконалості, остаточно вичерпуючи її приховані можливості. Коли прогресивна ідея перестає розвиватися і перетворюється на парадигму, представники квадрати α розробляють нову концепцію, і цикл повторюється.

Узагальнюючи сказане, можна запропонувати називати представників квадрати α “ідеалістами”, β – “конформістами”, γ – “реалістами”, δ – “перфекціоністами” і вважати, що перші беруть на себе функції “ініціаторів”, другі – “втілювачів”, треті – “критиків”, четверті – “раціоналізаторів” ідей стосовно організації штучного довкілля. Запровадження вербальних назв квадратів, які в соціоніці традиційно маркуються літерами грецького алфавіту, спрощує розуміння фахівцями інших галузей знань особливостей світосприйняття представників цих сталих соціальних груп, а також закономірностей підвищення їх активності в соціумі. Зокрема, в архітектурно-містобудівній теорії назви квадратів можуть бути використані при типологізації споживачів архітектурного середовища, а природні функції їх представників – при типологізації фахівців з формування штучного довкілля.

Урахування наслідків, що випливають з принципу кооперації окремих типів суб’єктів середовищної діяльності, сприятиме дослідженню причин утворення і закономірностей організації різних видів середовищних систем. Адже з кооперацією людей у діаді та квадрати пов’язана необхідність створення відповідних умов життєдіяльності населення. Так, гармонічне співіснування двох особистостей стимулює утворення середовищної системи, що поєднує два типи середовищних об’єктів, які доповнюють один одного. Виникнення соціальної групи з представників чотирьох типів суб’єктів середовищної діяльності спричиняє організацію середовищної системи з двох пар додаткових типів середовищних об’єктів. Наявність спільних рис у представників різних квадратів передвіщає відкриття спільних властивостей середовищних систем різних видів. Виявлення цих спільних ознак потребує окремого ґрунтовного дослідження. Проте вже зараз можна стверджувати, що будь-який суб’єкт середовищної діяльності краще почуватиметься у штучному довкіллі своєї квадрати.

Висновки

Охарактеризовані вище принципи типологізації суб’єктів середовищної діяльності, до яких належать принципи обмеженої різноманітності, розподілу ролей, розгалуження пріоритетів і кооперації окремих типів осіб, що контактують з різними типами архітектурного середовища, є основою систематизованого опису усіх можливих ситуацій взаємодії між людиною і штучним довкіллям. Послідовне дотримання цих принципів створює передумови для складання архітектурної типології суб’єктів середовищної діяльності, яка відповідатиме особливостям функціонування психіки кожної людини, а також реальним процесам соціокультурної взаємодії між членами суспільства. Це сприятиме подальшій гуманізації архітектурної діяльності, спрямованої на проектування нових і удосконалення існуючих середовищних об’єктів і систем.

1. Аугустиновичюте А. Социон / А. Аугустиновичюте. – М.: Черная белка, 2008. – 192 с.
2. Букалов А. В. Соционика: тайна человеческих отношений и биоэнергетика / А. В. Букалов, А. Г. Бойко. – К.: Редакция газеты “Соборна Україна”, 1992. – 80 с.
3. Дизайн архитектурной среды: учеб. для вузов / Г. Б. Минервин, А. П. Ермолаев, В. Т. Шимко, А. В. Ефимов, Н. И. Щепетков, А. А. Гаврилина, Н. К. Кудряшев. – М.: Архитектура-С, 2006. – 504 с.
4. Семевский В. Фурье и фурьеризм / В. Семевский // Энциклопедический словарь (В 86 томах с ил. и доп. Мат.): Томъ XXXVIA (72): Франконская династія – Хаки. / Подъ редакцією К. К. Арсеньева и заслуженнаго профессора Э. Э. Петрушевскаго. Издатели: Ф. А. Брокгаузъ (Лейпцигъ), И. А. Ефронъ (С.-Петербургъ). – С.-Петербургъ, 1902: Типолитографія Акц. Общ. Брокгаузъ–Ефронъ. – 4, II, 479-956, II, 2 с, 12 л. ил., карт. – с. 903–12.
5. Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2-х т. / Г. Сковорода. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 1. – 532 с.; Т. 2. – 576 с.
6. Столяренко Л. Д., Социальная психология: учеб. пособие для вузов / Л. Д. Столяренко, С. И. Самыгин. – Ростов н/Д.: Изд-во “Феникс”, 2009. – 480 с.
7. Шебек Н. М. Типологія архітектурного середовища як основа його гармонізації / Н. М. Шебек // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. збірник / Відпов. ред. М. М. Дьомін. – К., КНУБА, 2012. – Вип. 32. – С. 150–160.